УДК 330, 351
JEL L490

Варналій З.С., д.е.н., професор,
КНУ імені Тараса Шевченка
Нікитенко Д.В., к.е.н., доцент,
Національний університет водного господарства та природокористування

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

В статті розглянута проблема становлення конкурентного середовища в Україні. Здійснено аналіз рівня конкуренції в економіці та порівняльний аналіз рівня конкуренції на товарних ринках як одного з індикаторів інвестиційної безпеки з динамікою інвестиційних витрат суб'єктів господарювання, зроблено висновок про залежність першого відносно змін другого. Доведено, що характер проблем, що заважають розвитку конкурентного середовища, лежить в площині інституціональної недосконалості системи захисту конкуренції, в якій Антимонопольний комітет повинен відігравати головну роль не стільки у боротьбі з монополіями, скільки у адвокатуванні конкуренції на всіх етапах та рівнях.

Ключові слова: *конкуренція, монополія, антимонопольний комітет, малі та середні підприємства, інвестиційна безпека.*

Постановка проблеми. Україна сьогодні перебуває в активній стадії реформування, яке ставить за мету створити досконалу та динамічну модель економічного розвитку, що у стислі терміни призведе як до докорінного оновлення технологічного укладу України, так і до істотного підвищення рівня соціальних стандартів. Досвід багатьох країн засвідчує, що одним з найважливіших чинників, що забезпечують вирішення зазначених завдань, є ефективна конкуренція між компаніями, яка сприяє зростанню добробуту населення та стимулює інновації. Основою конкурентоспроможності національної продукції на світовому ринку є розвиток власного виробництва, диверсифікація його структури, впровадження інноваційних підходів в організаційній та технологічній сферах, що може бути досягнуто завдяки конструктивній співпраці суб'єктів підприємництва та державних інституцій. Структурна модернізація економіки, її стійка позитивна економічна динаміка неможливі без забезпечення неухильного нарощування обсягів інвестування через забезпечення сприятливого інвестиційного клімату. Тож основним, проте не єдиним, засобом зростання інвестиційної активності є забезпечення функціонування внутрішнього ринку з адекватним інституційним середовищем для розвитку конкуренції та свободи підприємницької діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню проблем розвитку конкуренції в Україні та її впливу на економічний розвиток присвячена значна кількість наукових робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як В. Базилевич, О. Денисов, А. Ігнатюк, О. Кілієвич, О. Костусєв, В. Лагутін, М. Портер, Г. Филюк та інші. Більшість наукових праць стосується формування політики у сфері захисту конкуренції.

Невирішені частини проблеми. Варто зазначити, що політика захисту конкуренції не є статичною, вона повинна бути адекватною тенденціям розвитку вітчизняної та світової економіки. Забезпечення подальшого економічного розвитку через зростання

інвестиційних витрат неможливе без відповідного інституційного середовища у сфері захисту конкуренції, де основну роль відіграє Антимонопольний комітет України як незалежний орган.

Мета статті. Вирішення вищенаведених проблем вбачається у створенні умов для подальшого розвитку інвестиційного потенціалу національної економіки в частині збільшення рівня конкурентності на товарних ринках. Передумовою досягнення цієї мети є вдосконалення інституціоналізованої системи забезпечення захисту конкуренції з врахуванням найкращої міжнародної практики.

Результати дослідження. В системі ринкової економіки добросовісній конкуренції належить ключове місце, адже саме вільне змагання підприємців з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими, як зазначається зокрема в навчальній літературі [1, с. 246], забезпечує в економічній сфері ефективний розподіл обмежених ресурсів та створення та впровадження нових товарів, послуг, технологій, сприяння науково-технічному прогресу. Тільки високий рівень конкуренції на ринку може забезпечити підвищення якості та асортименту продуктів і послуг; зниження цін; впровадження науково-технічних досягнень та інновацій; направлення капіталу у найпродуктивніші галузі та сфери; витіснення з ринку неефективних економічних суб'єктів та раціональне використання фінансових і трудових ресурсів. [2]

У ході ринкових реформ в Україні в 90-х роках 20 ст. процеси приватизації та демонополізації відбувалися одночасно. Завдяки роздержавленню, появи на товарних ринках нових суб'єктів господарювання у 1994-2000 роках відбулося становлення та певною мірою розвиток конкурентного середовища в економіці України. Як зазначав В. Ойкен, «конкурентний порядок є передумовою того, що приватна власність на засоби виробництва не веде до економічних і соціальних негараздів. Приватна власність потребує контролю з боку конкуренції» [3, с. 359]. Тобто, для формування цивілізованих ринкових відносин конкуренція має навіть більше значення, ніж приватизація, перша повинна передувати і забезпечувати умови для другої. У протилежному випадку приватизація консервує монополістичні структури, які у подальшому закриють дорогу до конкурентного ринку.

Досліджуючи чинники інвестиційно-інноваційної безпеки України, нами були виявлено, що серед індикаторів, які застосовуються для її оцінки відповідно до Методики-2013 [4], виокремлюється індикатор, який відображає рівень розвитку конкурентного середовища в національній економіці (далі – рівень конкуренції): *«Частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни, відсотків загального обсягу продукції (станом на початок року)»*. Тобто між рівнем інвестиційної безпеки та рівнем конкуренції прослідковується прямий зв'язок: чим більший рівень конкуренції, а отже кількість функціонуючих підприємств, тим більша величина інвестиційних витрат, здійснена ними, а це, в свою чергу, призводить до зростання рівня інвестиційної безпеки.

В Україні контроль за рівнем конкуренції на товарних ринках і за забезпеченням законодавства у сфері дотримання конкуренції у підприємницькій діяльності здійснює Антимонопольний комітет України (АМКУ), який є державним контрольно-наглядовим органом. Якщо у теоретичному аспекті особливості конкурентного середовища розкриті в межах класифікації типів ринкової структури: монополії, олігополії, монополістичної та досконалої конкуренції, то на практиці АМКУ використовує такі

методики оцінки структурних передумов конкуренції: 1) визначення сукупних часток підприємств, що функціонують в умовах певного ринку, в загальному обсязі реалізованої продукції; 2) співставлення кількості ринків з різними структурними передумовами у загальній кількості ринків в Україні. Умови конкуренції у різних секторах економіки суттєво залежать від особливостей техніко-економічного функціонування економічних суб'єктів, тобто масштабів діяльності, потреби в особливих знаннях, техніці, технології, фінансових ресурсах, наявності правових бар'єрів тощо.

За результатами обстежень АМКУ в Україні до ринків з конкурентною структурою відносять оптову торгівлю та посередництво у торгівлі (75,4% товарів (робіт, послуг) реалізується на ринках з конкурентною структурою), ринки продукції рослинництва і тваринництва (59,1%), текстильної продукції, одягу, взуття, видавничої справи та поліграфії, будівництва, послуг у більшості видів фінансової діяльності, у сфері вантажних перевезень автотранспортом, рекламної діяльності [5, с. 60].

Прикладами товарних ринків з олігопольною структурою на загальнодержавному рівні є ринок послуг мобільного зв'язку, ринок коксу, торфу, моторних бензинів, ринок пива, тютюнових виробів, цементу. На регіональному рівні олігопольну структуру здебільшого мають ринки послуг з перероблення сільськогосподарської продукції.

Монополізм в тому вигляді, в якому він є в Україні – є одним із найбільш деструктивних чинників, що гальмують процеси зміцнення й розбудови внутрішніх ринків. Він перешкоджає виходу на ринок нових суб'єктів господарювання, збільшує витрати споживачів і консервує інноваційно-інвестиційну діяльність підприємств. Найбільш негативним є явище монополізму в сировинних галузях економіки (сільське господарство, добування залізорудної сировини, енергоресурсів). Надприбутки сировинних галузей є своєрідним додатковим податком на продукцію вищих укладів, що автоматично робить її виробництво надто затратним. Саме тому у рейтингу глобальної конкурентоспроможності ефективність антимонопольної політики України оцінюється дуже низько, зокрема у 2016 році – 136 позицією з-поміж 138 країн [6].

Сучасний стан економічної конкуренції так само як і на початку 2000-х років відповідає «структурі економіки індустріальних країн середини XX століття» [7, с. 13]. Саме так було охарактеризовано співвідношення конкурентного та монопольного секторів в Аналітичній доповіді щодо стану, тенденцій і проблем розвитку економічної конкуренції в Україні у 2000 – 2005 роках. Там же зазначається, що «у сучасній інформаційній економіці найбільш розвинутих країн світу, за оцінками фахівців, за умов значної конкуренції створюється понад 80% загального обсягу товарів, робіт і послуг, а при відсутності конкуренції – не більше 2%» [7, с. 13].

Протягом 2000-них років частка конкурентних ринків постійно зростала, а частка ринків з ознаками індивідуального домінування і монопольних – знижувалася (табл. 1, рис. 1). Ця позитивна тенденція була перервана світовою фінансовою кризою 2008 року і з 2009 р. змінилася на протилежну. При цьому, якщо у 2009 р. скорочення частки конкурентних ринків відбувалося за рахунок розширення олігопольних ринків, на яких конкуренція за певних умов можлива, то з 2010 року відбувається поступове зростання часток ринків з ознаками індивідуального домінування чи монополізованих ринків, на яких конкуренція практично виключається.

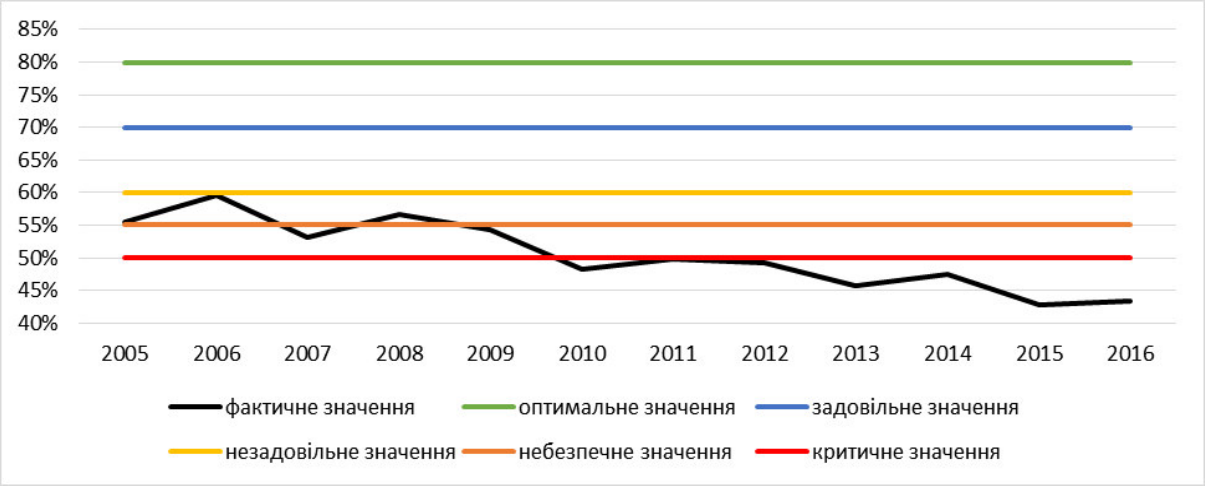

Рис. 1 Динаміка значень індикатора «Частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни, відсотків загального обсягу продукції (станом на початок року)

Джерело: складено та розраховано автором за даними: [8; 10]

За даними Антимонопольного комітету України, у 2005-2016 роках питома вага продукції, яка реалізовувалася на ринках, де структурні передумови конкуренції повністю відсутні, складала приблизно 7% (табл. 1). Проте виключенням були 2010 (8,5%) та 2014 та 2015 роки (відповідно 11,8% та 9,8%), що відповідає наслідкам кризових явищ в економіці, викликаними фінансовою кризою та подіями на Сході України з 2014 року. Наслідки кризи (2009 р., 2014-16 рр.) у вигляді скорочення обсягу випуску, як правило, найбільше відчули малі та середні підприємства, які створюють основу конкуренції, тоді як у великих підприємств, особливо монополістів, скорочення обсягу випуску якщо і відбувається, то меншими темпами.

Таблиця 1

Структурні передумови конкуренції в економіці України у 2001-2016 роках

Тип ринків	Частка підприємств, що діють на ринку певного типу, у загальному обсязі виробництва (реалізації) у % на початок													
	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Конкурентна структура	53,9	54,3	55,4	59,5	53,1	56,7	54,3	48,3	49,8	49,2	45,7	47,5	42,7	43,4
Олігополія	11,6	15,3	13,6	9,6	14,4	12,0	16,6	12,5	15,4	17,7	16,9	15,4	16,7	13,6
Ознаки індивідуального домінування	22,7	19,9	22,1	23,6	25,8	25,6	22,6	30,7	27,6	25,9	29,9	25,4	30,8	43
Монополізований ринок	11,8	10,5	8,9	7,3	6,7	5,7	6,5	8,5	7,2	7,2	7,5	11,8	9,8	

Джерело: складено автором на основі звітів АМКУ [8; 10]

Динаміка капітальних інвестицій великих, середніх та малих підприємств, наведена в табл. 2, узгоджується з динамікою індикатора, що характеризує рівень конкуренції в економіці на рис. 1. Зростання індикатора у 2011 році до 49,8% (на 1,5 в.п. більше ніж у 2010 р.) могло бути наслідком випереджаючого зростання капітальних інвестицій (у 2 рази) на малих та середніх підприємствах (МСП) порівняно з великими підприємствами. Проте, вже у 2012 році зростання капітальних інвестицій на великих підприємствах на 48% (+37 млрд. грн.) порівняно з 2011 роком та скорочення

сумарних капітальних інвестицій МСП на 0,4 млрд. грн. призвело до зменшення значення індикатора до 49,2%, а у 2013 р. – до 45,7%.

Таблиця 2

Капітальні інвестиції підприємств за їх розмірами

Роки	Капітальні інвестиції, млн. грн.					Приріст капітальних інвестицій							
						Всього		ВП		СП		МП	
	Всього	з них											
		великі підприємства (ВП)	середні підприємства (СП)	малі підприємства (МП)	з них мікропідприємства (МіП)	абс.	відн.	абс.	відн.	абс.	відн.	абс.	відн.
2010	130764,6	59141,7	50433,5	21189,4	6511,4	-	-	-	-	-	-	-	-
2011	193024,4	77953,9	80750,1	34320,4	7402	62259,8	48%	18812,2	32%	30316,6	60%	13131	62%
2012	229487,2	114813	77860	36814,2	12092,2	36462,8	19%	36859,1	47%	-2890,1	-4%	2493,8	7%
2013	216986,9	104094,8	74125	38767,1	9284,2	-12500,3	-5%	-10718,2	-9%	-3735	-5%	1952,9	5%
2014	178384,9	87240	63211,1	27933,8	8681,5	-38602	-18%	-16854,8	-16%	-10913,9	-15%	-10833,3	-28%
2015	213478,1	99170,8	78400,8	35906,5	9767,8	35093,2	20%	11930,8	14%	15189,7	24%	7972,7	29%

Джерело: складено та розраховано автором за даними: [9, с. 142-144]

Скорочення капітальних інвестицій МСП у 2014 році на 21,7 млрд. грн. порівняно зі скороченням на великих підприємствах на 16,8 млрд. грн. також вплинуло на зростання питомої ваги монопольних ринків у 2014 році, хоча рівень конкуренції зріс до 47,5% (+1,8 в.п.). Цю неузгодженість взаємозв'язку двох змінних можна пояснити тим, що події другої половини 2014 року внесли серйозні корективи у прийнятті рішень щодо розширеного відтворення суб'єктами інвестування. Можна припустити, що якби не було гарячої фази конфлікту та військових дій на сході України, то не було б і песимістичних, ба навіть безнадійних очікувань суб'єктів інвестування. З огляду на невизначеність щодо перспектив розв'язання конфлікту суб'єкти інвестування були змушені прийняти рішення щодо обмеження або припинення здійснення капітальних інвестицій, адже капітальні інвестиції – це доходи, які очікують отримати в майбутньому. Раціональний суб'єкт, яким є інвестор, навряд чи буде вкладати кошти в економіку тієї країни, де відбуваються військові дії та є туманні перспективи очікування доходів. Такими інвесторами є більшість представників МСП, які, виходячи зі своїх особливостей функціонування, є відносно більш мобільними та вільними у прийнятті радикальних рішень, виходячи з наявної економічної та політичної ситуації.

У 2015 році рівень конкуренції на товарних ринках скоротився до історичного мінімуму за останні 15 років – 42,7%. Проте в цьому ж році капітальні вкладення на підприємствах усіх розмірів почали зростати порівняно з 2014 р., що може свідчити як про повернення довіри до державних інституцій та локалізації осередку конфлікту, так і про вплив цінового чинника, викликаного девальвацією гривні, яка призвела до найбільшого за 15 років рівня інфляції. Динаміка капітальних інвестицій МСП знову приблизно вдвічі перевищила їх динаміку на великих підприємствах (+23 млрд. грн.

проти +12 млрд. грн.). З огляду на наявність часового лагу між зміною інвестиційних витрат та рівня конкуренції на товарних ринках, зростання капітальних витрат у 2015 році призвело до зростання значення індикатора у 2016 році до 43,4%.

Щодо рівня конкуренції в галузях національної економіки, то їх структурні передумови конкуренції демонструють суттєві відмінності (рис. 2). Традиційно висококонкурентними є ринки сільського господарства та сфера торгівлі, а найбільш несприятливою для конкуренції залишається структура товарних ринків паливно-енергетичного і гірничо-металургійного комплексів та сектору транспорту та зв'язку, де зосереджені основні ринки природних монополій.

Нерівність умов конкуренції внаслідок впливу адміністративних чинників, спотворення конкуренції внаслідок «тінізації» господарювання, недобросовісна конкуренція, інституційні обмеження конкуренції – найгостріші проблеми, які негативно впливають на розвиток конкуренції та зберігаються нерозв'язаними роками.

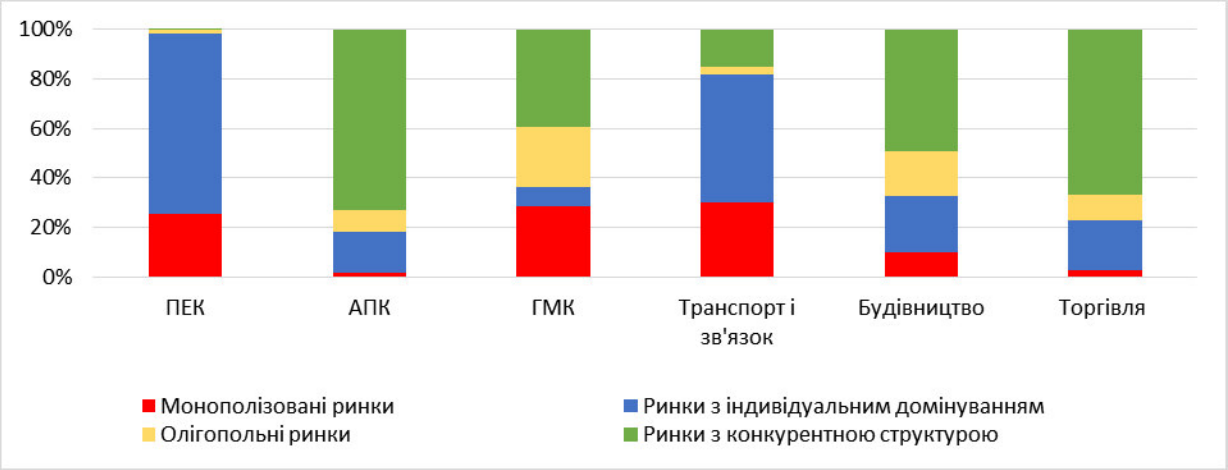

Рис. 2 Частки ринків з різними структурними передумовами конкуренції по секторах економіки на початку 2015 року, у відсотках

Джерело: складено та розраховано автором за даними: [10]

Серед найгостріших проблем нерівність умов конкуренції виступає як один із серйозних негативних чинників розвитку підприємництва в Україні. Її формами прояву є встановлення різного режиму оподатковування, надання субсидій і привілеїв з боку держави чи місцевої влади, пільговий доступ до земельних ділянок, інфраструктури тощо. У результаті неефективні підприємства часто процвітають, а їхні більш продуктивні конкуренти зазнають труднощів. Усупереч логіці ринкової економіки вони не в змозі витиснути чи поглинути менш ефективних суперників.

Особливої уваги заслуговує сфера державних закупівель, як є одним із найбільших складників сукупного внутрішнього попиту та одночасно ласим шматком для бізнесу: гарантований та стабільний ринок збуту і оплата. Якщо у 2013 р. загальний обсяг державних закупівель (місткість ринку) становив понад 280 млрд. грн. (з яких 66% - з дотриманням законодавчих вимог щодо процедур закупівель) або приблизно 19% ВВП, то у 2016 році було заплановано приблизно 550 млрд. грн. (з яких 46% - з дотриманням законодавчих вимог щодо процедур закупівель) [11, с. 9] або 23% ВВП. Таким чином, попит з боку держави дозволяє поглинати значну частину внутрішньої продукції. Водночас недосконалість системи організації державних закупівель,

системи контролю за дотримання конкуренції, а також корупція в органах влади призводять до зниження її потенціалу як чинника зміцнення й розбудови внутрішніх ринків. Зокрема, значна частина коштів держави освоюється за процедурою закупівель в одного учасника, що не сприяє підвищенню якості продукції та зниженню її собівартості учасниками тендерів. Підвищення ефективності наявних ринків є першочерговим завданням уряду, оскільки без цього будь-яке розширення місткості чи об'ємів внутрішніх ринків супроводжуватиметься симетричним розширенням наявних проблем і перешкод, що знижуватиме позитивний ефект державної політики. Крім того, зміцнення й розбудова внутрішніх ринків мають неодмінно супроводжуватися комплексом заходів щодо підтримки вітчизняного виробника, оскільки без цього дефіцит пропозиції, яка є результатом розширення внутрішнього попиту, покриватиметься імпортною продукцією, що, зрештою, лише посилить тиск на платіжний баланс країни.

Нерівність умов конкуренції ще забезпечується на найбільш прибуткових ринках. З цією метою створюються державні і псевдо-приватні структури (фірми-прокладки) з обов'язковими схемами постачань із прямим обмеженням доступу на ринок інших суб'єктів. У цьому випадку формуванню конкурентного середовища перешкоджають обмежений доступ до ресурсів і високі трансакційні витрати входу на ринок нових підприємств, як іноземних, так і вітчизняних.

Також має місце практика вибіркової підтримки державою підприємств державного і корпоративного секторів, що здійснюється як у відкритій (державне інвестування, дотації, субсидії, податкові пільги і пільгове кредитування), так і в прихованій формі (створення монопольних ніш, державні гарантії безнадійних кредитів, ціновий протекціонізм, реструктуризація заборгованості, взаємозаліки тощо). Поряд із вибірковою підтримкою, існує також практика селективної дискримінації суб'єктів господарювання органами влади. Якщо у 1994-1998 рр. середньорічна кількість зафіксованих Антимонопольним комітетом України (АМКУ) антиконкурентних дій органів влади становила 220, то у 1999-2003 рр. - 451, у 2004-2008 рр. - 737, у 2009-2010 рр. – 648, а у 2016 році - 782 (26% від загальної кількості порушень антимонопольного законодавства) [12, с. 187]. Отже, втручання держави у функціонування ринкового механізму та обмеження його дії – це найважливіша причина збереження в галузі великої кількості неефективних господарств.

Що стосується інституційних обмежень конкуренції, то вони існують у багатьох галузях. Так, якщо розглядати сільське господарство, то маємо приклад монопсонії, наслідком якої є купівля товару за цінами нижчими ніж за умов досконалої конкуренції. Ринок землі сільськогосподарського призначення фактично з'явився лише на початку 2000-х років, після реформування сільгосппідприємств. При цьому в більшості регіонів конкуренція за орендування землі відсутня або є слабкою, тому селяни, як правило, змушені здавати її в оренду за істотно занижену плату.

Негативний вплив на стан та розвиток конкуренції на товарних ринках мають також антиконкурентні дії окремих органів державної влади та місцевого самоврядування. Так, дотепер спостерігається використання окремих силових відомств для обмеження конкуренції. Останнім часом (серпень 2017 р.) набув розголосу скандал щодо необґрунтованого підвищення цін і на так традиційно монополізованому ринку палива. На цей раз виникла проблема навколо цін на скраплений газ, які у середині серпня

2017 р. за 2 тижні виросли більше ніж на 50% (з 11 до 16,5 грн. за літр). Пояснень є багато: як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники вплинули на зростання ціни. До об'єктивних відносять зменшення імпорту (скорочення пропонування) з Росії та Білорусі «у зв'язку як з певними адміністративними перешкодами, які створені в Росії, так і плановими ремонтами заводів, які виробляють цей продукт, та сезонний фактор – пікове зростання попиту в серпні-вересні» [13]. До суб'єктивних чинників можна віднести антиконкурентні дії (змова) постачальників (імпортерів). Проте, рішення про змову АМКУ може винести тільки після опрацювання повного обсягу інформації, отриманої з ДФС, Держстату та Міненерговугілля. Водночас, причиною загострення ситуації на ринку скрапленого газу може бути створений штучний брак конкуренції та перерозподіл ринку на користь зацікавлених осіб або створення на певний час (приблизно 2 місяці) штучного дефіциту товару з метою отримання надприбутку. На жаль, практика використання основним інструментом для цього силових відомств, які блокують функціонування окремих постачальників, залишається й досі.

Як відомо, можна боротися з наслідками, проте більший результат буде від боротьби з причинами проблеми. А в даній ситуації причина – це корупція, рентоорієнтованість посадових осіб контролюючих та силових органів, для яких використання владних повноважень є джерелом збагачення. Розв'язання цієї проблеми лежить в площині інституціоналізації системи контролю за економічною сферою, яка передбачає створення Служби Фінансових Розслідувань. Саме на неї повинні перекласти всі повноваження з контролю за економічним блоком від СБУ, поліції та інших структур, та створення якої саботують по різним причинам.

Висновки. Конкурентне середовище в Україні сформоване, проте в той же час інтенсивність конкуренції на різних ринках суб'єктами господарювання оцінюється від значення «досить висока» до «помірної» та «слабкої». Загалом оцінки інтенсивності внутрішньої конкуренції в цілому відповідають наведеним даним щодо структурних передумов конкуренції в економіці нашої держави (43% всіх товарів і послуг реалізується за умов значної конкуренції, 43% – за умов відсутності або практичної відсутності конкуренції, а решта (приблизно 14%) – за умов помірної конкуренції.

Динаміка структури української економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень, що відбуваються в розвинених економіках світу й полягають у зростанні частки високотехнологічних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних, фінансових і бізнесових послуг, а також соціально орієнтованих видів економічної діяльності, випереджальному розвитку наукоємних, високотехнологічних галузей. Натомість в Україні сформувалася неефективна структура економіки з високою ресурсо- й енергоємністю виробництва, надмірним екстенсивним розвитком добувної промисловості, відсталістю агропромислового сектору, низьким рівнем інноваційного виробництва, відставанням розвитку інфраструктури, відірваністю фінансового сектору від реальної економіки, неефективним функціонуванням секторів, що забезпечують соціальний розвиток.

Посткризове відновлення економічного зростання в Україні завдяки зовнішнім, і внутрішнім чинникам через стагнацію інвестиційних процесів не супроводжується якісними змінами у виробництві валової доданої вартості, про що свідчить низький рівень ринків з конкурентною структурою. Зростання інвестицій як діючих суб'єктів господарювання, так і нових, які є основою конкурентного середовища, обмежене

через ряд проблем: нерівність умов конкуренції внаслідок впливу адміністративних чинників; спотворення конкуренції внаслідок «тінізації» господарювання; недобросовісна конкуренція; інституційні обмеження конкуренції.

З метою створення конкурентного середовища у сфері виконання державних замовлень та здійснення державних закупівель та економії бюджетних коштів у 2016 році була запроваджена електронна система закупівель. Проте результати відрізняються від очікувань миттєвих позитивних системних змін в частині динамічного поліпшення стану конкуретності у цій сфері, оскільки електронна система є лише прозорим інструментом під час проведення замовниками процедур. Саме через існування у законодавстві правових норм, які виводять з-під дії Закону цілі ринки товарів і послуг, можливість застосування неконкурентної процедури закупівель не як виняток, а за правилом нагальної необхідності спотворює конкурентне середовище та негативно впливає на динаміку відкритих торгів, а отже, не сприяє ефективному використанню державних коштів у цій сфері. [11, с. 13]

Політична залежність, процесуальна невизначеність, недостатнє фінансування та брак кваліфікованих і незалежних кадрів не можуть забезпечити ефективну роботу АМКУ, роблячи його інструментом розправи з конкурентами. Тому забезпечення незалежності, процесуальної визначеності, достатнього фінансування для найму кваліфікованих незалежних кадрів з гідною оплатою їх праці зроблять з АМКУ адвоката конкуренції на товарних ринках. Це в свою чергу також створить позитивний імідж АМКУ як в країні, так і за її межами.

Виникає потреба у інституціоналізації захисту конкуренції через запровадження інституту експертів при міністерствах та відомствах, які здійснювали б інвентаризацію чинної законодавчої бази та рішень, що приймаються, на предмет відповідності конкурентного законодавства.

Також крім постійного моніторингу на предмет відповідності правилам конкуренції прийнятих законодавчих актів та тих, які приймаються, виникає необхідність розробки механізму запобігання прийняттю законів, що негативно впливатимуть на конкуренцію.

Література.

1. Косік А.Ф., Гронтковська Г.Е. Мікроекономіка: 2-ге видання, перероблене і доповнене. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 438 с.
2. Конкуренція і підприємництво: монографія / З.С. Варналій. – Київ: Знання України, 2015. – 463 с.
3. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. – М.: Прогресс, 1995. - 496 с.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – URL: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii
5. Крикунова В.М. Аналіз стану конкурентного середовища в Україні // Бізнес-навігатор. – 2014. – №1(33). – С. 58-63
6. The Global Competitiveness Report 2016-2017. – С. 350-351 [Електронний ресурс]. – URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf
7. Конкуренція в Україні. Аналітична доповідь щодо стану, тенденцій і проблем розвитку економічної конкуренції в Україні у 2000 – 2005 роках [Електронний ресурс] / Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. Антимонопольний комітет України. URL: http://www.amc.gov.ua

8. Звіт антимонопольного комітету за 2012 рік….2015 рік. [Електронний ресурс] / Антимонопольний комітет України. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=95113
9. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистичний збірник / Державна служба статистики. К.: ТОВ «Видавництво «Консультант». – 2016. – 514 с.
10. Звіт антимонопольного комітету за 2015 рік. [Електронний ресурс] / Антимонопольний комітет України. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547&schema=main
11. Звіт про результати аналізу стану державних закупівель в Україні у 2015–2016 роках [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. URL: http:// http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750872/Zvit_3-1_2017.pdf?subportal=main
12. Звіт антимонопольного комітету за 2016 рік. [Електронний ресурс] / Антимонопольний комітет України. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&
13. АМКУ почав перевірку ринку скрапленого газу [Електронний ресурс] / Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2017/08/29/628468/

References.

1. Kosik A.F., Hrontkovs'ka H.E. Mikroekonomika: 2-he vydannya, pereroblene i dopovnene. Navch. pos. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2008. – 438 s.
2. Konkurentsiya i pidpryyemnytstvo: monohrafiya / Z.S. Varnaliy. – Kyyiv: Znannya Ukrayiny, 2015. – 463 s.
3. Oyken V. Osnovnye pryntsypy ékonomycheskoy polytyky. – M.: Prohress, 1995. - 496 s.
4. Pro zatverdzhennya Metodychnykh rekomendatsiy shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny: nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny vid 29.10.2013 r. № 1277 / Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny. – URL: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii
5. Krykunova V.M. Analiz stanu konkurentnoho seredovyshcha v Ukrayini // Biznes-navihator. – 2014. – №1(33). – S. 58-63
6. The Global Competitiveness Report 2016-2017. – S. 350-351. – URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf
7. Konkurentsiya v Ukrayini. Analitychna dopovid' shchodo stanu, tendentsiy i problem rozvytku ekonomichnoyi konkurentsiyi v Ukrayini u 2000 – 2005 rokakh [Elektronnyy resurs] / Tsentr kompleksnykh doslidzhen' z pytan' antymonopol'noyi polityky. Antymonopol'nyy komitet Ukrayiny. URL: http://www.amc.gov.ua
8. Zvit antymonopol'noho komitetu za 2012 rik….2015 rik. / Antymonopol'nyy komitet Ukrayiny. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=95113
9. Diyal'nist' sub''yektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikropidpryyemnytstva. Statystychnyy zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky. K.: TOV «Vydavnytstvo «Konsul'tant». – 2016. – 514 s.
10. Zvit antymonopol'noho komitetu za 2015 rik. / Antymonopol'nyy komitet Ukrayiny. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547&schema=main
11. Zvit pro rezul'taty analizu stanu derzhavnykh zakupivel' v Ukrayini u 2015–2016 rokakh / Rakhunkova palata Ukrayiny. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750872/Zvit_3-1_2017.pdf?subportal=main
12. Zvit antymonopol'noho komitetu za 2016 rik / Antymonopol'nyy komitet Ukrayiny. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&
13. AMKU pochav perevirku rynku skraplenoho hazu / Ekonomichna pravda. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2017/08/29/628468/

Захарий Варналий, д.э.н., профессор
КНУ имени Тараса Шевченко
Дмитрий Никитенко, к.э.н., доцент
Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ОСОБЕННОСТИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена проблема становления конкурентной среды в Украине, проанализирована динамика уровня конкуренции в целом по экономике и отдельно по отраслям. Также был осуществлен сравнительный анализ уровня конкуренции на товарных рынках с динамикой инвестиционных расходов субъектов хозяйствования, на основе которого был сделан вывод о зависимости первого относительно изменений второго. Доказано, что характер проблем, которые ограничивают развитие конкурентной среды, лежат в плоскости институционального несовершенства системы защиты конкуренции, которая осуществляется Антимонопольным комитетом Украины.

Ключевые слова: *конкуренция, уровень конкуренции, инвестиции, безопасность, государственное регулирование, антимонопольный комитет.*

Zakharij Varnalij,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Dmytro Nikytenko,
National University of Water and Environmental Engineering

FEATURES OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT INSTITUTIONALIZATION IN UKRAINE

The steady increasing of investment in the economy and the favorable investment climate providing are remain the strategic importance issues in Ukraine. After all, they are the main tools for structural modernization of the economy, ensuring a stable positive economic dynamics and so on. Therefore, the main, but not the only, mean of increasing investment activity is to ensure the functioning of the domestic market with an adequate institutional environment for the development of competition and freedom of entrepreneurship. The article investigates the problem of competitive environment formation in Ukraine, analyzes the dynamics of the level of competition in the economy as a whole and separately by industry. Also, a comparative analysis of the level of competition in commodity markets with the dynamics of investment expenditures of business entities was made. On the basis of this analysis it was concluded that the first is related to the changes in the second. It is proved that the nature of the problems that limit the development of the competitive environment lies in the plane of the institutional imperfection of the competition protection system, which is carried out by the Antimonopoly Committee of Ukraine.

Political dependence, procedural uncertainty, lack of funding, and the lack of skilled and independent staff can't provide effective work of the AMCU, making it a tool for crackdown on competitors. Therefore, ensuring independence, procedural certainty, adequate funding for the recruitment of skilled independent personnel with decent pay for their work will make the AMCU like advocate of competition in the commodity markets. This, in its turn, will also create a positive image of the AMCU both in the country and abroad.

There is a need for institutionalizing the protection of competition through the introduction of an institution of experts at ministries and departments that would carry out an inventory of the current legislative framework and decisions that are being taken in order to comply with competition law. Also, in addition to steady monitoring of compliance with the competition rules of adopted legislative acts and those, that are in process of adopted, a need arises to develop a mechanism to prevent the pass the laws that will adversely affect the competition.

Keywords: *competition, level of competition, investment, security, state regulation, antimonopoly committee.*